

IZGOVOR I PISANJE IMENIČNIH JEDNOSLOŽNICA S JATOM

Blaženka Martinović

radu se traže uzroci i moguća rješenja otvorenim pitanjima i kolebanjima dugoga odraza jata u jednosložnica muškoga roda u množinskim padežima s -ov/-ev-, posebice istaknutima i u teoriji i u praksi. Na koncu su ponuđena dva naglasno-sklonidbena uzorka u koja smještamo korpus jednosložnica muškoga roda.

1. Dugi odraz jata i njegov (pr)opisom naznačen jednosložan izgovor¹ otvara niz pitanja u jezikoslovnoj literaturi, a jedno je od njih i ono (ne)kraćenja jata u jednosložnica muškoga roda u množinskim padežima s -ov/-ev-, kojemu ćemo i posvetiti ove retke. Smjene² *ije* u *je* ili *e* događaju se, dakako, i u drugih imenica: višesložnica muškoga roda (*körjĕn – körjenovi*), zatim u imenica srednjega roda s nejednakosložnom sklonidbom (*vrijĕme – vrĕmena*) i u G mn. pojedinih imenica ž. r. (*prĕpovijĕtka – prĕpovjedākā*), no manje je naglasnotipoloških dvojba nego u istaknutoj skupini jednosložnica, koje su i nagnale na dodatno promišljanje.

Korpus već od pedesetak imenica i usporedba otkrivaju kolebanja u odrazu jata množinske sklonidbe. Razlike su uočene u jezičnim priručnicima (pravopisima, rječnicima, gramatikama i jezičnim savjetnicima),³ a ondje ih ne bi trebalo biti (pa i stoga što naglasna tipologija uvelike raspleće dvojbeneosti). Bistriti odgovore nalaze

¹ Dvosložne ostvaraje stilski obilježavamo, izuzimljući dakako primjere kao što su *dvĕje, prĕje, ōtprije* i sl.

² *Ije* dakako u dugim slogovima, a ostale inačice (*je, e, i*) većma u kratkim (osim u poznatih slučajeva gdje *je* ostaje i pored fonološko, morfološko ili tvorbeno uvjetovanih duljenja, kao što su *ponĕdjĕljka, mjĕrā, djĕdo* i sl.).

³ Analizirani su sljedeći priručnici: Hrvatski pravopis S. Babića, B. Finke i M. Mogaša iz 1971. (pretisak 1990.), 1996. i 2000. (dalje u tekstu BFM), Pravopis hrvatskoga jezika V. Anića i J. Silića iz 2000. (AS), Hrvatski pravopis L. Badurine, I. Markovića i K. Mićanovića objavljen 2007. (BMM), Naglasak u hrvatskome književnom jeziku S. Vukušića, I. Zoričića i M. Grasselli-Vukušić iz 2007. (NHKJ), Rječnik hrvatskoga jezika V. Anića iz 1998. (VA-RHJ), Rječnik hrvatskoga jezika ur. J. Šonje iz 2000. (RHJ-LZ), Hrvatski enciklopedijski rječnik ur. Lj. Jojić i R. Matasovića iz 2002. (HER), rječnički dio Hrvatskoga jezičnog savjetnika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavljenoga 1999. (HJS), Hrvatska gramatika E. Barić i skupine autora iz 1995. i 2005. (HG), prvi svezak (Povijesni pregled, glasovi i oblici, 1991., i Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, 2007.) Akademijine gramatike (AG), Silić-Pranjkovićeve gramatika iz 2005. (GHJ), a starije su stanje oslikali Pravopis Matice hrvatske i Matice srpske (tzv. novosadski) iz 1960. te Brabec-Hraščevićeva gramatika iz 1966. (BHŽ).

sveobuhvatniji pogled koji prije svega podrazumijeva isprepletanje i jezičnih razina i jezičnih planova.⁴

2. Dugi odraz glasa jata otvara niz kolebanja gotovo na svim razinama. Jezikoslovci nisu usuglašeni već u slovopisu, naime *ije* je ustaljeno od Brozova pravopisa (izuzevši kratko razdoblje u vrijeme NDH), no pojavljuje se i drugačijih rješenja: slijed *je* predlagao je i pisao I. Škarić (1996.),⁵ po uzoru na starije jezikoslovce,⁶ a „dvoglasac” *ie* danas ponovno susrećemo u Praktičnoj hrvatskoj gramatici D. Raguža, za koji se posebice u novije vrijeme zalagao D. Brozović.⁷

Pravogovorna su pitanja većma zatvorena, naime posve je jasno da je neutralan samo jednosložan izgovor, a lokalno obojen dvosložan ostvaraj,⁸ no još je uvijek otvoreno pitanje (funkcionalnostilski neutralnoga) nepalatalnoga izgovora, bez stapanja s *l* i *n* (što je, potvrđeno je, manje prošireno).⁹

Fonološki se status jata aktualizirao još 1854. prilogom B. Šuleka u Nevenu, a tezu danas zastupaju D. Brozović, S. Vukušić, Z. Jelaska te S. Babić, S. Težak, E. Barić i dr. u gramatikama hrvatskoga jezika. No s druge strane o morfonu i alternacijama jata kao o alomorfonima morfonema¹⁰ govore primjerice J. Silić, I. Pranjković, M. Turk, M. Matešić. Radova je o takvim otvorenim pitanjima podosta,¹¹ no manjka onih koji bistré otvorena morfološka i naglasnotipološka pitanja povezana s jatom. Primjerice krati li se ili ne u množinskoj paradigmi imenica s morfemima -ov/-ev- te je li u sklonidbi posrijedi uzorak promjenljivoga ili nepromjenljivoga naglasnog tipa.

3. Krenemo li od dogovornih pravila i pravopisa, norma pokazuje da uz alternante *je* i *e* iza pokrivenoga *r* postoji i kolebanje kraćenja *ije* u množini pred morfemom -ov-.

---

⁴ Ortoepija i otrografija (pravogovor i pravopis) planovi su koji se rasprostiru po jezičnim razinama. Usp. M. Matešić, 2007.

⁵ I. Pranjković također je u raspravama o slovopisanju bio skloniji izjednačivanju dugoga jata s pisanjem tzv. produženoga jata, premda naglašava da je bolje ne mijenjati pravopisne navike. (2008.: 11.)

⁶ O Babukićevu savjetu potanko su pisali Lj. Jonke (1965.) i M. Matešić (2008.).

⁷ Usp. i Z. Jelaska, 2005.

⁸ Usp. S. Vukušić, 1999.

⁹ Usp. I. Škarić, 1996.

¹⁰ M. Matešić predlaže alternantu [je] za ilustriranje apstraktne jedinice (morfonema), koju naziva *kontinuantom jata* (2008.: 500.).

¹¹ Primjerice o prozodijskoj, glasničkoj, asimilacijskoj, fonemskoj, pravopisnoj i stilističkoj neodređenosti odraza dugoga jata pisao je I. Škarić (1996., 2006.).

Tablica 1: Kolebljivi nominativ množine jednosložnica u pravopisnim priručnicima¹²

KORPUS (15)	BFM (1996./2000.)	AS (2001.)	BMM (2007.)	Pravopis 1960. ¹³
bijes	bijes – bjesovi	bijes – bjesovi	bijes – bjesovi	bijes – bjesovi i bijesovi
brijeg	brijeg – bregovi i brjegovi	brijeg – bregovi	brijeg – bregovi	brijeg – bregovi
crijep	crijep – crepovi i crjepovi	crijep – crepovi	crijep – crepovi	crijep – crepovi
krijes	krijes – kresovi i krjesovi	krijes – 0	krijes – kresovi i krijesovi	krijes – kresovi
lijek	lijek – lijekovi	lijek – lijekovi i ljekovi	lijek – lijekovi	lijek – lijekovi
lijer	lijer – ljerovi	lijer – lijerovi	lijer – ljerovi i lijerovi	lijer – ljerovi i lijerovi
lijes	lijes – ljesovi	lijes – lijesovi i ljesovi	lijes – ljesovi i lijesovi	lijes – ljesovi i lijesovi
lijev	lijev – ljevovi	lijev – lijevovi i ljevovi	lijev – ljevovi i lijevovi	lijev – 0
mijeh	mijeh – mjehovi	mijeh – mijehovi	mijeh – mjehovi	mijeh – mjehovi i mijehovi
rijek	rijek – rjekovi	rijek – rjekovi i rijekovi	rijek – rjekovi i rijekovi	rijek – rjekovi i rijekovi
smijeh	smijeh – smjehovi	smijeh – smijehovi	smijeh – smjehovi i smijehovi	smijeh – 0 (smijêh – smijêha i smijêh – smijêha)
trijes	trijes – tresovi i trjesovi i trjesovi	trijes – trijesovi	trijes – tresovi i trjesovi	trijes – tresovi i trijesovi
vijek	vijêk – vjekovi	vijek – vijekovi i vjekovi	vijek – vjekovi i vijekovi	vijek – vjekovi i vijekovi
vrijes	vrijes – vresovi i vrjesovi	vrijes – vresovi	vrijes – vresovi i vrjesovi	vrijes – vresovi
ždrijeb	ždrijeb – ždrebovi i ždrjebovi	ždrijeb – ždrebovi	ždrijeb – ždrebovi	ždrijeb – ždrebovi

¹² Običnim su slovima označeni likovi koji se razlikuju alternantom iza pokrivenoga *r*, a masnim su slovima istaknuti likovi koji su dvojbeni u kraćenju i duljenju pred množinskim morfemom (-ov/-ev-). Znak 0 kazuje da nedostaje podatak.

¹³ U vrijeme izlaska pravopisa dviju matica naglasak nad dugim odrazom bilježio se prema ondašnjoj normi, „klasičnoj” štokavskoj akcentuaciji (i sljedećoj formuli: â = äa, á = aà), primjerice *bijèsovi* su prema tadašnjemu bilježenju (i mogućem izgovoru) *bijésovi*.

U BFM pravopisu o dugome se odrazu jata govori kao fonemu pa je i definicija tomu prilagođena:

„Kraćenje sloga s dvoglasnikom: (...) b) u dugoj množini koje u jednini imaju postojan naglasak: *bijêg – bijêga – bjêgovi, bijês – bijêsa – bjêsovi, snijêg – snijêga – snjêgovi, svijêt – svijêta – svjêtovi, vijêk – vijêka – vjêkovi, lijêvak – lijêvka – ljêvkovi, kôrijên – kôrijêna – kôrjenovi...* (...) Ako je naglasak u jednini nepostojan, u dugoj množini dvoglasnik ostaje: *lijêk – lijêka – lijêkovi, dïo – dijêla – dijêlovi, tijêk – tijêka – tijêkovi, brijêst – brijêsta – brijêstovi.*” (1996.: 47.)

Pravilo je jasno naznačeno i u gramatici E. Barić i skupine autora, naime ondje se promjena kvantitete sloga veže uz „dugu množinu imenica s postojanim naglaskom u jednini” (1995.: 88.) pa nalazimo likove *svjêtovi, vjêkovi, ljêsovi, snjêgovi, brêgovi* i *brjêgovi*. I u Akademijinoj gramatici isto je naznačeno: *trijêm – trijêma – trijêmovi* i *vijêk – vijêka – vjêkovi* (327). BHŽ gramatika (str. 24. i 52.) donosila je isto, ali su ponuđene sklonidbe i pripadajući korpus:¹⁴ *bijês – bijêsa – bjêsovi* (tako i *bijeg, cijep, crijep, cvijet, lijes, mijeh, plijen, smijeh* (koji je tad bez mn.), *snijeg, stijenj, svijet, tijek* (bez mn.), *vijek, zijev* (bez mn.), *zvijer, žlijeb*) i *brijêst – brijêsta – brijêstovi* (tako i: *cijeđ, dio, drijem, drijen, grijeh, lijek, srijeđ, Srijem, vijek*). Dakako, korpus je u kolebanju s današnjom normom, posebice jer ne nalazimo više *grijêhovi* ni međuslogovne preinake poput *bregóvā* ili *bjesóvā*.

U AS pravopisu o odrazima se govori kao o altrenantama jer su oni alomorfonni morfonema:

“Do kraćenja dugog sloga i do odgovarajuće zamjene alternante **ije** alternantom **je** odnosno **e** dolazi: 1. kada oblik riječi dobiva slog više – to se događa u sklonidbi imenica tipa *cvijet (brijeg)* i *dijete (vrijeme)* (s jednosložnim izgovorom odraza glasa jata): *cvjetovi (bregovi), djeteta, vremena*. Neke imenice muškog roda ne krata korijenski slog u množini. U tom slučaju zadržavaju **ije**: *lijekovi* (prema *lijek*) i *brijestovi* (prema *brijest*). No kako prve (tipa *cvijet*) djeluju na druge (tipa *lijek*), i one (tipa *lijek*) ponekad krata korijenski slog. Tako uz *lijekovi* imamo i *ljekovi*.” (2001.: 125.)

Vrlo je slično pojašnjeno i u Silić-Pranjakovićevoj gramatici u kojoj se također govori o „tipu *cvijet*” i o „tipu *lijek*” (str. 103. – 104.). Zapravo je riječ o naglasno-morfološkom tipu, no naglasne se smjene ne spominju. U gramatici, za razliku od AS pravopisa, samo su *smjehovi, mjehovi* i *vrijesovi* te udvostručeno *lijerovi* i *ljerovi*, a dvostrukosti su, kao i u pravopisu, *lijekovi* i *ljekovi, vijekovi* i *vjekovi, lijesovi* i *ljesovi*. Otvorena je time mogućnost seljenja iz tipa u tip, s jasnom naznakom prevaže kraćenja koja je u skladu s tzv. kraćenjem u zamjenu (tj. zamjenu za množinske morfeme -ov/-ev-). Pravilo je kraćenja sloga slično postavljeno i u pravopisu MH,

¹⁴ Izvorno je dakako bilo ovako: *bijes – bijesa – bjêsovi* i *brijest – brijêsta – brijêstovi*, no u tekstu će se prilagoditi bilježenje jednosložnome izgovoru.

naime i ondje se govori o smjenjivanju ije/je/e/i/ø¹⁵ i o dubletama (*kresovi* i *krijesovi*, *ljesovi* i *lijesovi*, *ljevovi* i *lijevovi*, *ljerovi* i *lijerovi*, *smjehovi* i *smijehovi*, *tresovi* i *trijesovi*, *vjekovi* i *vijekovi*, *vresovi* i *vrijesovi*).

Podatci iz novosadskoga pravopisa pokazuju da su dvostrukosti već dugo u priručnicima, no tadašnje su dvostrukosti bile popraćene i naglasnim pojašnjenjima (i u uvodnome i u rječničkom dijelu, izlazeći izvan pravopisnoga područja) koja su dijelom u skladu s preporukom pravopisa BFM (o kraćenju stoji „u dugoj množini [s nastavkom -ovi, -evi] dvosložnih imenica s kratkosilaznim akcentom¹⁶ u jednini i množini”, str. 26.), ali su dijelom i u neskladu („ako je akcent u nom. množine kratkouzlazni¹⁷, tada -ije- ostaje i u dugoj množini”, str. 26.), primjerice *lijek*, *lijeka* – *lijèkovi*, ali *vijek*, *vjeka* – *vijèkovi* i *vjèkovi*; *tijek*, *tjeka* – *tijèkovi*. Dakle, dugi je odraz moguć i ondje gdje je naglasak stalan u jedninskoj paradigmati.

U svemu je jasno da suvremeni priručnici pokušavaju opisivati u skladu s priručnikom kojemu je namjena pisanje, a ne govor. Koliko se god činilo opravdanim u pravopisni priručnik ne umetati pravogovorne sastavnice (kao što je u AS i MH), nije na odmet napomenuti zašto su smjene/stalnosti takve kakve jesu (kako je i učinjeno u BFM), posebice jer i nemamo ortoepškoga priručnika, tek je jedan naglasni (NHKJ), te se „kraćenjem sloga” ionako zadire u govoreni jezik.

Jezična uporaba dvoji i više, primjerice u elektroničkim medijima čujemo: *bijèsovi*, *bijégovi*, *brèstovi*/*brjèstovi*, *djèlovi*, *crijépovi*, *slijédovi*, *slijévovi*, *stijégovi*, *trjëmovi* i sl. (dugouzlazni je češći u tzv. kontinentalnome tipu naglašivanja) pa je iz svega jasno da je nedvosmislen propis potreban. U govornika kojima je početni govor jekavski nekraćenje u množini nije rijetkom pojavom, a u gradskim je govorima ipak očekivana prevaga kraćenja u množinskoj sklonidbi jer je u tih govornika smanjen izgovor uzlaznih naglasaka.¹⁸ Uporaba dvoji u izgovoru riječi s odrazom jata, naime vrlo je čest takav fonetski ostvaraj [ljekovi] i za *lijekovi* i za *ljekovi*, a preporučljivije bi bilo [lijekovi]. Iz svega proizlazi da pravopisna pravila (ne)kraćenja jata u množini

¹⁵ „Dugi se slog krati u sklonidbi imenica, i to (...) b) u množinskim oblicima s -ov- i -ev- imenica muškoga roda: *bijes* – *bjesovi*, *brijeg* – *bregovi*, *cvijet* – *cvjetovi*, *mijeh* – *mjehovi*, *snijeg* – *snjegovi*, *svijet* – *svjetovi*, *trijesak* – *treskovi*, *vrijesak* – *vreskovi*. Pojedine imenice u množinskim oblicima ne krata slog, pa se pišu s *ije*: *brijest* – *brijestovi*, *drijen* – *drijenovi*, *lijek* – *lijekovi*, *tijek* – *tijekovi*, *trijem* – *trijemovi*, *tijesak* – *tijeskovi*. Pojedine imenice muškoga roda u množini i krata i ne krata slog, pa se stoga i pišu na dva načina: *krijes* – *kresovi* i *krijesovi*, *lijes* – *ljesovi* i *lijesovi*, *lijev* – *ljevovi* i *lijevovi*, *lijer* – *ljerovi* i *lijerovi*, *smijeh* – *smjehovi* i *smijehovi*, *trijes* – *tresovi* i *trijesovi*, *vijek* – *vjekovi* i *vijekovi*, *vrijes* – *vresovi* i *vrijesovi*.” (BMM, 2007.: 18.–19.)

¹⁶ U skladu je to s ondašnjim bilježenjem i ondašnjom izgovornom normom (novosadski, str. 26.): *bijes*, *bijesa* – *bjèsovi* (u nas: *bijès*, *bijèsa* – *bjèsovi*).

¹⁷ Ponovno u skladu s tadašnjom normom: *lijèkovi* (= *lijekovi*).

¹⁸ O tomu se pisalo posebice u radovima I. Škarića, a potvrđuju to i fonetska mjerenja E. Pletikos (disertacija u rukopisu).

za sobom povlače i izgovornu normu. Prevaga kraćenja jata u množinskim padežima u skladu je s uporabnom smjernicom stapanja u /j/ i /j̄/.

U Hrvatskome nacionalnom korpusu (HrNK) i Hrvatskoj jezičnoj riznici (HrJR)¹⁹ zabilježili smo sljedeće dvojbe: u HrNK i HrJR *bregovi* su prevladavajući lik u korpusu, *crepovi* (u književnim djelima) i *crjepovi* (primjerice u Vjesniku) jednako su zastupljeni u HrJR; *ljekovi* u HrJR tek dvjema pojavnicama (u Vjesniku), a u HrNK tek je jedna prema 665 za *lijekovi*; u oba korpusa jednako su zastupljeni i *lijesovi* i *ljesovi*; u HrJR *krjesovi* su tek jednom pojavnicom, a *krijesovi* i *kresovi* jednako su zastupljeni u korpusu, no u HrNK prevladalo je *kresovi*; rijedak je lik *ljerovi* u oba korpusa; pretežu nadalje *mjehovi* nad *mijehovima*; *smijehovi* nisu zabilježeni; *vijekovi* je rijedak i rezerviran tek za književna djela; *tijekovi* su potpuno prevladali u korpusu; u HrNK zabilježeno je samo *vrijesovi* itd. U svemu se pokazalo da korpus odražava neujednačenu normu, ali i prevagu rješenja koja su se nametnula u većini priručnika.

4. Navedene dvostrukosti N mn. u teoriji i praksi otvaraju pitanje jesu li nužne i opravdane te kako je do njih došlo. Odgovore bistrimo u području naglasne norme i naglasne tipologije, naime ondje im je polazište.

U naglasnome tipologiziranju baštinitimo spoznaje jezikoslovaca (primjerice S. Vukušić i I. Zoričić koji su kročili utabanim stazama J. Hamma, B. Finke, S. Babića, M. Moguša) koji su izuzimali nenaglasne značajke u svrstavanju, a polazili su samo od prozodijskih počela (dužine, tona i trajanja). Potpuno je oprimjerenje takva polazišta u knjizi NHKJ koja je izvrstan temelj u daljnjim sistematizacijama. U svemu zamjećujemo promjenljivi i nepromjenljivi tip. Nepromjenljivim ovdje držimo predvidljive promjene uzrokovane fonološki (duljenje pred suglasničkim skupom kojemu je prvi sonant), morfološki (primjerice kraćenje pred množinskim morfemima) ili tvorbeno. Za odraz glasa jata u jednosložnica važne su četiri sklonidbe (naglasno promjenljive ili naglasno nepromjenljive) koje se potvrđuju u priručničkim/natukničnim podacima, a redom su ove:

1.	JEDNINA	MNOŽINA	2.	JEDNINA	MNOŽINA
N	cvijēt	cvjētovi	N	brijēst	brijēstovi
G	cvijēta	cvjētōvā	G	brijēsta	brijēstōvā
D	cvijētu	cvjētovima	D	brijēstu	brijēstovima
A	cvijēt	cvjētove	A	brijēst	brijēstove
V	cvijēte	cvjētovi	V	brijēste	brijēstovi
L	o cvijētu	cvjētovima	L	brijēstu	brijēstovima
I	cvijētom	cvjētovima	I	brijēstom	brijēstovima

¹⁹ Korpusi su na sljedećim mrežnim stranicama: www.hnk.ffzg.hr/pretraga.html i www.riznica.ihj.hr

3.	JEDNINA	MNOŽINA	4.	JEDNINA	MNOŽINA
N	lijês	ljěsovi	N	tijêk	tijékovi
G	lijésa	ljěsōvā	G	tijêka	tijékōvā
D	lijésu	ljěsovima	D	tijêku	tijékovima
A	lijês	ljěsove	A	tijêk	tijékove
V	lijésu	ljěsovi	V	tijêku	tijékovi
L	o lijésu	ljěsovima	L	o tijêku	tijékovima
I	lijésom	ljěsovima	I	tijêkom	tijékovima

U množinskoj sklonidbi bez množinskih morfema *-ov/-ev-* nema dvojbi, naglasak (i odraz glasa jata) ostaje isti u N mn. (brijêzi, snijêzi), a u ostalih se padeža očekivano mijenja ton u G mn., a time i u DLI mn. (kao primjerice u obrascu *mrāv – mrāvi – mrāvī – mrāvima*; osim imenice *grijêh* koja već u N mn. nosi uzlazni ton: *grijési*).

Naglasnu smjenu držimo predvidljivom u 1. sklonidbi jer se ostvarilo „kraćenje u zamjenu” pred množinskim morfemom *-ov-* (kao i u *grād – grādovi*), a predvidljiva je i promjena tona u L jd. imenica za neživo (*u grādu*). Takva je naglasna preinaka i najčešća u jednosložnica s dugim odrazom jata (*cvijêt – cvijêta – cvjětovi*). Promjena tona već u jednini, kao što je prikazano 2. sklonidbom (*brijêst – brijêsta – brijêstovi*), u jednosložnica s altrenantom ije ne ostavlja nikakva traga, naime dugi odraz jata ostaje. U imenica bez odraza jata (*stûp – stûpa – stûpovi*) u N mn. ponuđena je dvostrukost (*stûpovi* i *stùpovi*) zasad samo u NHKJ, naime prvi je ostvaraj specifičan za ne(i)jekavske govore i, dakako, imenice bez odraza glasa jata. Ono što se nameće dvojbenim pojava je u 3. sklonidbi (*lijês – lijésa – ljěsovi*) i 4. sklonidbi (*tijêk – tijêka – tijékovi*) u jednosložnica s dugim odrazom jata jer se kose s pravilom o jedninskoj naglasnoj (ne)stalnosti i množinskome (ne)kraćenju, jasno naznačenome u većini normativnih priručnika. U ostalih jednosložnica ta su dva obrasca gotovo već uobičajena (*kîp – kîpa – kîpovi*;²⁰ *bâl – bâla – bâlovi*²¹), i

²⁰ Na identičnu paradigmu upozorava M. Kapović u primjeru imenice *sûd* (2007.: 169). Daničić je upozorio da je jedan tek primjer u Karadžića: *vîr – vîra – vîrovi* te napominje da bi G jd. mogao biti i *vîra* (1925.: 22.). Vukušić je u svojim radovima također upozoravao da takva preinaka u množini stoji kao dvostrukost onoj s kratkouzlaznim naglaskom u novoštokavaca ikavaca. U ostalih suvremenih priručnika uočava se također navedeni naglasni uzorak; npr. RHJ-LZ: *kîp, lijêr, lijês, ûd, vêz, vrijês; HER lûg, smijêh; HJS lijês, prût, vêz, vrijês itd.*

²¹ B. László drži „neknjiževnim“ dugouzlazni ton množine („zaosnovni ovisak u dugoj množini“) koji nastaje prema uzlaznome tonu L jd., naime specifičan je za istočnonovoštokavske govore (1996.a.: 364.; 1996.b.: 435.). U Daničića (1925.: 20. – 21.) takav je naglasak N mn. naznačen za 6 imenica (*vâl, grôzd, dêo, žûlj, prût, pûž*), a naslućuje da bi mogao biti u još petnaestak. U suvremenih priručnika niz je imenica koje imaju upravo takvu naglasnu smjenu u paradigmi, npr. RHJ-LZ: *bâl, bâr, bôd, bôl, cîlj, côl, čin, çun, dûr, frîz, grijêh, hâk, hîr, hrâm, hvât, mâh, môl, pâs, sât, škriþ, ûd, vâl; HER: bâl, bîr, bôd, cijêd, dûr, frîz, gâz, glîb, gnjûs, grijêh, hâk, hân, hlâd, hîr, hrâm, hûk, hvât, kân, kâr, kîp, kôr, krân, krijês, lijês, lûk, mâh, môl, mûž, pâs, plâz, pûk, sâd, sâg, smûd,*

priručnički i uporabno, premda im se nije našlo mjesta u NHKJ, a i neki ih jezikoslovci drže nepreporučljivim.²²

Rječnici ne daju uvijek sve potrebne natuknične podatke pa se ne zna što se događa u sklonidbi (primjerice u Anićevo je rječniku samo ovo: brijêst – brijêstovi), a u takvu se slučaju povodimo za leksikografskom navadom da se donose samo podatci koji su različiti (dakle, jedninska je sklonidba stalna, kao što je to u primjeru cvijêt, *mn* cvjêtovi).

U svemu valja naglasiti 3. uzorak tek je inačica 2. u kojemu se N *mn.* tako trostruko ostvaruje, posebice u jednosložnica bez jata: kontinentalno (*stùpovi*), uzmorsko (*stûpovi*), gradski govor (*stÿpovi*), s time da granice među ostvarajima nisu stroge ni uvijek jasno naznačene. Stapanje u jedan uzorak priječe primjeri upravo s odrazom glasa jata i dosadašnji propis o njegovu (ne)kraćenju.

Analiza sklonidaba u priručnicima pokazala je sljedeće:

Tablica 2: Naglasnomorfološke sklonidbe u rječničkim priručnicima:²³

KORPUS (43)	NHKJ	VA-RHJ	RHJ-LZ	HER	HJS
bijêg	1	1	1	1	1
bijês	1	1	1	1	1
brijêg	1	1	1	1	1
brijêst	2	4	4	4	4
cijêđ	2	0	0	2	2
cijêp	1	1	1	1	1
crijêp	1	1	1	1	1
cvijêt	1	1	1	1	1
dijêl	2	–	–	–	0
drijêm	1 i 2	0	–	0	1
drijên	2	4	4	4	2
grijêh	1	1 (grijési), 4	1 (grijési, grêhovi)	4	1 (grijési, grêhovi)
hljêv	1	–	–	–	–
krijês	1	0	1 krijês (!)	4	1
lijêk	2	2	2	4	4

spôl, štít, têg, tijêk, trijêm, trâk, trûd, trûp, ûd, ûm, vâl, vêz, vîd, vîr, vrijês; HJS: bâl, bôd, bôl, cîlj, čûn, éûh, dûr, hîr, hrâm, hvât, lûk, mâh, môl, plâm, pûk, sâg, sât, smijêh, svrâb, šmîk, tijêk, trâk, vâl, vîd, vijêk, vîr, vrijês, zbîr, ždrâl itd.

²² Usp. D. Brozović (2005.: 88. 91., 210.) i B. László (1996.a. i 1996.b.).

²³ Brojke (od 1 do 4) označuju naglasnomorfološki uzorak po kojemu se sklanjaju imenice iz korpusa, a koji je ponuđen već u tekstu. Znak 0 označava da je u priručniku samo leksički naglasak (naglasak N jd.), bez paradigmatških napomena, a znak – ukazuje na to da rječnik ne donosi tu riječ.

lijêr	1	4 i 1	3, 2	2	3 i 2
lijês	1	4 i 1	3, 2	4, 1	2 i 3
lijêv	–	4	2	4	2
mijêh	1	1	1	1	1
mlijêč	1	0	0	0	1
nijêk	1	–	–	–	–
plijên	1	1	1	1	1
prijêt	1	–	–	–	–
rijêk	1	–	0	–	0
			rijêk (!)		
sijêk	1	–	–	–	1
sijêr	1	–	–	–	0
sijêv	1	–	–	1	1
slijêd	1	1	1	1	1
slijêv	1	1	1	1	1
smijêh	1	1	2	3	2
snijêg	1	1	1	1	1
srijêđ	1	–	–	–	2
srijêš/srijêž	2	–	–	2	2
stijêg	1	1	1	1	1
svijêt	1	1	1	1	1
tijêk	1	4	1	4	4
trijêm	1	4	2	4	1
trijês	1	–	–	–	1
vijêk	1	1	1	1	4, 1
vrijês	1	4	3	4	3
zijêv	1	1	1	1	1
ždrijêb	1	1	1	1	1
žlijêb	1	1	1	1	1

Prevaga 1. uzorka (promjena tona u L jd. i trajanja u množini) u skladu je sa smjernicom po kojoj se prednost daje komunikaciji i potrebi da se prenese poruka po načelu najmanjega napora, tj. gospodarstvenosti.²⁴ Jezična gospodarstvenost naime ne znači samo dokidanje preinaka, ponekad se naglasne smjene čuvaju da bi se ujednačili likovi u istome obliku (a ne u cijeloj sklonidbi), posebice je to vidljivo u G mn. imenica (prevaga silaznoga tona), ali i u istraženih jednosložnica (u N mn.) jer su predvidljive naglasne smjene stalnije od sinkronijski nepredvidljivih (tj.

²⁴ „Na svakoj etapi razvoja uspostavlja se ravnoteža između potreba komunikacije koje zahtijevaju sve brojnije, sve specifičnije jedinice, od kojih bi svaka dolazila manje često u iskazima, i čovjekove inercije koja tjera na upotrebu ograničenog broja jedinica s općenitijom vrijednošću i češćom upotrebom.“ (A. Martinet, 1983.: 116.)

tipoloških). NHKJ najdosljednije je proveo pravilo o (ne)kraćenju jata u množini, s obzirom na naglasne smjene, a u ostalih su vidljiva kolebanja. Uočene su ipak stalnosti: mjèhovi, lijèkovi i vjèkovi, koje je samo AS doveo u pitanje. Dvostrukim se nametnulo trjèmovi i trijèmovi; tjèkovi i tijèkovi; trjèsovi i trijèsovi.

Katkad uzlazni ton L jd. djeluje na ostale padeže²⁵ pa prevagne uzlaznost, primjerice učestala je sintagma u *grijèhu začeta, u srednjemu vijèku, na trijèmu, biti u tijèku* što dovodi do izravnavanja jedninske sklonidbe u kosim padežima: grijèh – grijèha, vijèk – vijèka, trijèm – trijèma, tijèk –tijèka i sl., no s druge strane neke su naglasne stalnosti ukorijenjene unatoč često metatoniji u L jd. (*na svijètu*, ali još uvijek svijèt – svijèta). Promjena tona u L jd. u imeničnih jednosložnica učvršćuje položaj lokativa u padežnome sustavu.

5. Na koncu u jednosložnica muškoga roda s odrazom glasa jata preporučuju se samo dva naglasnomorfološka uzorka koji su u skladu s jezičnom gospodarstvenošću i sustavnošću prema kojoj se smjene naglasaka ravnaju prema osnovi (G jd.). Uzorci i korpus redom su ovi:

	1. JEDNINA	MNOŽINA
N	cvijèt	cvjètovi
G	cvijèta	cvjètōvā
D	cvijètu	cvjètovima
A	cvijèt	cvjètove
V	cvijète	cvjètovi
L	o cvijètu	cvjètovima
I	cvijètom	cvjètovima

Ovamo idu: bijèg, bijès, brijèg, cijèđ, cijèp, crijèp, cvijèt, drijèm, grijèh, hlijèv, krijès, lijèr, lijès, lijèv, mijèh, mlijèč, nijèk, plijèn, prijèt, rijèk, sijèk, sijèr, sijèv, slijèđ, slijèv, smijèh, snijèg, srijèđ, stijèg, svijèt, tijèk, trijèm, trijès, vijèk, vrijès, zijèv, ždrijèb, žlijèb...

	2. JEDNINA	MNOŽINA
N	brijèst	brijèstovi
G	brijèsta	brijèstōvā
D	brijèstu	brijèstovima
A	brijèst	brijèstove
V	brijèste	brijèstovi
L	brijèstu	brijèstovima
I	brijèstom	brijèstovima

²⁵ Tako se pojašnjava i prelazak iz nepromjenljivoga tipa u promjenljivi na primjeru uzorka *jùnāk – junāka* u toponima: Ösijèk – Osijèka prema u Osijèku, što je nestandardnim ostvarajem, kao i Bjelovára, Vukovára i sl. (Ham, 1995.)

Ovamo idu: brijēst, cijēđ, dijēl, drijēm, drijēn, lijēk, srijēš/srijēž, tijēk, trijēm trijēs...

Ostaje tek primijeniti ono što i kodeks (pravilom) nameće, ali sustavno primjerom ne provodi. Stabilnost se norme upravo sustavnošću i dosljednošću učvršćuje i nema razloga da tomu tako i ne bude.

Literatura²⁶

- Babić, Stjepan, 1981., Daničićevi naglasni tipovi (jedan pogled s današnjeg gledišta). Zbornik o Đuri Daničiću, Zagreb – Beograd, str. 341. – 345.
- Brozović, Dalibor, 1957., Jezična i pravopisna pitanja o jatu (Prilog diskusiji o prijedlogu Pravopisne komisije), Jezik, V./5., str. 147. – 153.
- Brozović, Dalibor, 1973. i 1974., O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, Jezik, 20./3., str. 65. – 74., 20./4., str. 106. – 118., 20./5., str. 142. – 149.
- Brozović, Dalibor, 1997., O Pravopisu i dvoglasniku pisanome ije. Jezik, 45./1, str. 37. – 40.
- Brozović, Dalibor, 1998., Odras starohrvatskoga dugog jata u hrvatskome slovopisu. Jezik, 46./1., str. 1. – 4.
- Brozović, Dalibor, 1998., Uz Škarićev prilog o standardnome hrvatskom odrazu dugog jata. Jezik, 46./2., str. 62. – 67.
- Brozović, Dalibor, 2005., Prvo lice jednine, Vijenac – Matica hrvatska, Zagreb
- Daničić, Đuro, 1925., Srpski akcenti (priredio: M. Rešetar), Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun
- Finka, Božidar, 1968., Prilog akcenatskoj tipologiji u imenica, Jezik, XV./5., str. 143. – 150.
- Ham, Sanda, 1995., Ősijēka ili Osijēka, Jezik, 42./4., str. 103. – 106.
- Hamm, Josip, 1967., Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance, Školska knjiga, Zagreb
- Jelaska, Zrinka, 2004., Fonološki opisi hrvatskoga jezika – Glasovi, slogovi, naglasci. HSN, Zagreb
- Jelaska, Zrinka, 2005., Dvoglasnik ili dva glasa, Od fonetike do etike – Zbrnik radova, Disput, Zagreb, str. 83. – 99.
- Jonke, Ljudevit, 1965., Književni jezik u teoriji i praksi, Znanje, Zagreb
- Kapović, Mate, 2007., Naglasne paradigme o-osnovâ imenica muškoga roda u hrvatskom, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 32./1., str. 159. – 172.
- László, Bulscú, 1996.a., Bilješka o književnôme naglasku hrvätskōme, Suvremena lingvistika, HFD, 22./1. – 2. (41. – 42.), str. 333. – 393.
- László, Bulscú, 1996.b., Općitbena bilježitost pri odredbi srbštine i hrvaštine, Jezik i komunikacija – Zbornik radova, HDPL, Zagreb, str. 430. – 451.

---

²⁶ Popis normativnih priručnika nalazi se u bilješci 3.

- Lončarić, Mijo; Vukušić, Stjepan, 1998., Fonologija, Hrvatski jezik, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, str. 75. – 90.
- Martinet, André, 1983., Jezik i funkcija, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
- Matešić, Mihaela, 2007., Fonologija i ortoepija – određenje i razgraničenje, Zadarski filološki dani – Zbornik radova, Zadar, str. 187. – 199.
- Matešić, Mihaela, 2008., Jat – prilog za leksikografsku natuknicu, Riječki filološki dani – Zbornik radova 7., Filozofski fakultet, Rijeka, str. 491. – 505.
- Moguš, Milan, 1967., Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji, Zbornik za filologiju i lingvistiku, 10., Novi Sad, str. 125. – 132.
- Pranjaković, Ivo, 2008., Sučeljavanja, Disput, Zagreb
- Raguž, Dragutin, 1997., Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb
- Škarić, Ivo, 1996., Što s hrvatskim standardnim odrazom dugoga staroga jata?, Govor, XIII./1. – 2., str. 1. – 23.
- Škarić, Ivo, 2006., Hrvatski govorili!, Školska knjiga, Zagreb
- Turk, Marija, 1992., Fonologija hrvatskoga jezika – raspodjela fonema, IC Rijeka, Rijeka – Varaždin.
- Silić, Josip, 2006., Morfologija hrvatskoga jezika u 20. stoljeću, Hrvatski jezik u XX. stoljeću – Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, str. 89. – 109.
- Vukušić, Stjepan, 1991., Podrijetlo jednosložnog izgovora dugoga ijekavskog jata u hrvatskom književnom jeziku, Jezik, 38./4., str. 113. – 116.
- Vukušić, Stjepan, 1999., Koliko je prozodijskih likova stilemnoga odraza dugoga jata u hrvatskome književnom jeziku, Jezik, 46./5., str. 195. – 198.

Sažetak

Blaženka Martinović, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
UDK 801.612, izvorni znanstveni rad
primljen 18. veljače 2009., prihvaćen za tisak 15. rujna 2009.

Pronunciation and Spelling of Monosyllabic Nouns with *yat*

The paper is searching for the causes and possible solutions for open questions and oscillations of the long reflection of *yat* in monosyllabic masculine nouns in plural cases with *-ov-/-ev-*, which have been especially emphasized in both theory and practice. Finally, two accentual and declensional patterns are proposed into which the corpus of monosyllabic masculine nouns is fitted.